

Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
044-20 30 00
www.hkr.se

EXAMENSARBETE

Hösten 2013

Lärarytbildningen

Hållbar utveckling i förskolan

En intervjustudie om förskollärares syn på sitt arbete med hållbar utveckling

Författare
Christina Toth
Jeannette Rosén

Handledare
Christel Persson

Examinator
Håkan Sandgren

www.hkr.se

Hållbar utveckling i förskolan

En intervjustudie om förskollärares syn på sitt arbete med hållbar utveckling

Abstract

Syftet med denna studie är att undersöka förskollärares uppfattningar om begreppet hållbar utveckling och hur denna uppfattning ligger till grund för hur de arbetar med begreppet i förskolan. Som metod för studien används kvalitativa intervjuer där förskollärare av olika kön, i olika åldrar och på två olika förskolor intervjuas. Tidigare forskning visar att det finns många olika sätt att arbeta med hållbar utveckling i förskolan. Denna studie utgår från att hållbar utveckling består av tre olika delar; en ekologisk, en social och en ekonomisk del. Resultatet visar att förskollärarna har god kännedom om begreppet hållbar utveckling men att det inte är ett begrepp de använder. Frågan vi ställer oss är om förskollärarnas tolkning av begreppet hållbar utveckling har någon betydelse för hur de arbetar med ett lärande för hållbar utveckling i förskolan. Det visar sig att majoriteten av förskollärarna förknippar hållbar utveckling med alla tre delarna; den ekologiska, den sociala och den ekonomiska delen. De anser sig dock inte arbeta med alla delarna. Samtliga förskollärare säger sig arbeta med den ekologiska delen. Studien visar att trots att samtliga förskollärare arbetar med den sociala delen av hållbar utveckling, anser inte alla att det är lärande för hållbar utveckling som ligger till grund för detta arbete.

Ämnesord: Demokrati, förskollärare, hållbar utveckling, läroplan, miljö, värdegrund, återvinning

Innehåll

Innehåll.....	3
1. INLEDNING.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställning.....	6
1.3 Studiens uppläggning.....	6
2. LITTERATURGENOMGÅNG.....	7
2.1 Vad är hållbar utveckling?.....	7
2.1.1 Hållbar utveckling ur ett historiskt perspektiv.....	8
2.1.2 Hållbar utveckling i ett nutida perspektiv.....	9
2.2 Hållbar utveckling i förskolan.....	9
2.2.1 Grön Flagg.....	11
2.3 Pedagogernas roll i arbetet med hållbar utveckling.....	11
2.4 Lärande för hållbar utveckling – teoretiska utgångspunkter.....	14
3. METOD.....	16
3.1 Val av metod.....	16
3.2 Urval.....	17
3.3 Undersökningsgrupp.....	17
3.4 Genomförande av intervjuerna.....	17
3.5 Bearbetning av materialet.....	18
3.6 Etiska övervägande.....	19
4. RESULTAT OCH ANALYS.....	20
4.1 Pedagogernas definition av begreppet hållbar utveckling.....	20
4.2 Pedagogernas arbete med hållbar utveckling.....	21
4.2.1 Den ekologiska aspekten av hållbar utveckling.....	22
4.2.2 Den sociala aspekten av hållbar utveckling.....	23
4.2.3 Den ekonomiska aspekten av hållbar utveckling.....	24
4.3 Pedagogernas syn på ett lärande för hållbar utveckling.....	25
4.4 Sammanfattning av resultatet.....	25
5. DISKUSSION.....	26
5.1 Resultatdiskussion.....	26
5.2 Metoddiskussion.....	29
5.3 Förslag på fortsatt forskning.....	31
6. SAMMANFATTNING.....	32
7. LITTERATUR.....	33
Bilaga 1.....	35
Bilaga 2.....	36

1. INLEDNING

Det talas ofta idag i olika slags medier om begreppet *hållbar utveckling* och att vi måste leva på ett hållbart sätt så att även de människor som kommer efter oss ska få möjlighet att leva ett bra liv. Om alla människor fortsätter att konsumera i den takt som sker idag kommer jordens resurser inte att räcka till (Skolverket, 2010). Detta är inte hållbart i längden och därför måste vi ändra vårt sätt att tänka och handla kring konsumtion och de problem den medför för jorden och alla människor som lever här (a.a). Att själv leva ett bra liv just nu utan att riskera nästa generations möjligheter till samma goda liv är ingen lätt uppgift men väldigt viktig. Vi måste ändra vårt handlande radikalt för att jorden ska kunna överleva (Skolverket, 2010).

Det som gör detta område relevant ur ett utbildningsvetenskapligt perspektiv är att allt börjar med barnen, det är de som är framtiden. Det är barnen som kommer att leva i morgondagens samhälle, ett samhälle ingen ännu inte vet mycket om. Ingen vet vilka förmågor och kompetenser som kommer att behövas. Det enda sättet att förbereda barnen inför morgondagens samhälle är att redan i förskolan ge dem många möjligheter att självständigt tänka och reflektera kring olika fenomen och fatta egna välgrundade val och beslut. Då kan de stå redo inför det framtida samhällets utmaningar. Våra erfarenheter från verksamhetsförlagd utbildning och tidigare arbete inom förskolan är att hållbar utveckling är ett begrepp som sällan nämns, men att förskolorna ändå arbetar med frågor som rör området, både ekologiska, ekonomiska och sociala frågor. Det rör sig då om att uppfylla andra mål än just hållbar utveckling. Exempel på sådana mål är de som återfinns i läroplanen för förskolan.

1.1 Bakgrund

Sandell m.fl. (2003) skriver att människans utveckling av olika redskap och maskiner har gjort det möjligt att försörja fler av jordens befolkning. I takt med att teknologin har utvecklats har människor fått det bättre materiella sätt och möjligheten till konsumtion har ökat. Det säger däremot inget om hur jordens resurser fördelades. Alla människor har inte fått ta del av den materiella rikedom (a.a). En annan effekt av människans utveckling är olika miljöproblem. Vid tillverkning av olika varor förbrukas icke-förnyelsebara resurser och gifter kan sprida sig över jordklotet genom utsläpp i luft, mark och vatten. (Sandell m.fl, 2003). Under 1970-talen och 1980-talen blev miljöproblemen alltmer framträdande i världen men det var inte förrän under 1990-talet man började tala om begreppet hållbar utveckling då man

insåg att det inte räckte med att enbart arbeta med miljöfrågor för att få ett hållbart samhälle. Förutom en ekologisk utveckling krävdes även en social och ekonomisk utveckling (Björnloo, 2007). Vid världskonferensen om miljön 1992 skapades ett handlingsprogram, Agenda 21, som syftade till att samordna dessa tre utvecklingsdelar (Myndigheten för Skolutveckling, 2004). Det finns all anledning att diskutera hur vi ska handla för att få ett hållbart samhälle. Sandell m.fl. (2003) menar att vi måste ifrågasätta hur vårt sätt att leva med en ökad konsumtion kan vara hållbar samtidigt som befolkningen på jorden ökar. Hur ska människor förmås att leva på ett hållbart sätt så att jordens resurser fördelas över hela befolkningen och inte riskerar att ta slut? I en uppföljningsrapport till Agenda 21 slår den dåvarande generalsekreteraren för FN fast att utbildning är svaret på frågan (Björnloo, 2007). Genom utbildning kan människan utveckla ett ansvar och en aktsamhet för jordens resurser och de människor som lever här idag och de människor som kommer efter (Björnloo, 2007; Almér, 2009). Björnloo (2007) skriver att utbildning för hållbar utveckling innebär att barn redan i tidig ålder ska förmås att delta i demokratiska processer och självständigt tänka och reflektera över saker och ting och göra egna val. Enligt Skolverket (2010) handlar hållbar utveckling om att vi alla ska ta ett gemensamt ansvar för kvinnor och män, gamla och unga, oavsett var vi bor på jordklotet eller vilket folkslag vi tillhör. Skolor och förskolor har i uppdrag att bidra till en hållbar utveckling. I läroplanen för förskolan betonas vikten av att barnen ”utvecklar intresse och förståelse för naturens olika kretslopp och för hur människa, natur och samhälle påverkar varandra” (Skolverket, 1998/2010:10). Vidare står det i läroplanen:

Förskolan ska lägga stor vikt vid miljö- och naturvårdsfrågor. Ett ekologiskt förhållningssätt och en positiv framtidstro ska prägla förskolans verksamhet. Förskolan ska medverka till att barnen tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till natur och miljö och förstår sin delaktighet i naturens kretslopp. Verksamheten ska hjälpa barnen att förstå hur vardagsliv och arbete kan utformas så att det bidrar till en bättre miljö både i nutid och i framtid.

(Skolverket, 1998/2010:7)

Förskolan ska ta tillvara och utveckla barnens förmåga till ansvarskänsla och social handlingsberedskap, så att solidaritet och tolerans tidigt grundläggs.

(Skolverket, 1998/2010: 4)

Hållbar utveckling i förskolan handlar om att ge barnen förståelse för att deras handlingar kan komma att påverka andra människor, både nuvarande och framtida generationer (Skolverket, 2010). Almér (2009) menar att det är i den tidiga barndomen som barnen lär sig ett förhållningssätt som innebär att de har valmöjligheter och att deras val får konsekvenser, positiva eller negativa.

1.2 Syfte och frågeställning

Hållbar utveckling är ett begrepp som inte finns nämnt i läroplanen för förskolan och därför kan det vara svårt att veta vad begreppet står för. Samtidigt uppmanar Skolverket (2010) förskolorna att arbeta med ett lärande för hållbar utveckling. För att kunna utvärdera om de arbetar med hållbar utveckling måste därför pedagogerna på förskolan ha kännedom om vad hållbar utveckling står för. Syftet med denna studie är därför att se hur förskollärare tänker kring begreppet hållbar utveckling och vilken betydelse deras syn har för hur de anser sig arbeta med hållbar utveckling i förskolan. Studiens syfte är också att undersöka om pedagogernas arbete med ett lärande för hållbar utveckling sker medvetet eller omedvetet. Vår frågeställning är:

- *Hur ser förskollärare på sitt arbete med hållbar utveckling?*

1.3 Studiens uppläggning

Studien inleds med en litteraturgenomgång. Här kommer också kort att presenteras de teoretiska perspektiv som ligger till grund för synen på barns lärande för hållbar utveckling. Därefter kommer resultatet från intervjuerna att presenteras och en analys av det material som framkommit kommer att ges. Slutligen förs en diskussion kring resultatet i förhållande till den litteratur som presenterats och därefter ges förslag på fortsatt forskning. I denna studie benämns undersökningsgruppen som förskollärare eller pedagoger.

2. LITTERATURGENOMGÅNG

I kommande avsnitt kommer vi att redogöra för den forskning som finns idag kring vad ett lärande för hållbar utveckling innebär och hur pedagogerna kan arbeta med detta i förskolan. Själva begreppet hållbar utveckling kommer att definieras och därefter följer en kort redogörelse för hur begreppet har växt fram och vad det innebär idag. Vi kommer därefter att beröra förskolornas och pedagogernas roll i arbetet med ett lärande för hållbar utveckling och även kort nämna certifieringen Grön Flagg. Ett teoretiskt resonemang kring barns lärande för hållbar utveckling kommer avsluta detta avsnitt. De teoretiska perspektiv som ligger till grund för detta resonemang är den sociokulturella teorin och pragmatismen.

2.1 Vad är hållbar utveckling?

Vad innebär egentligen begreppet hållbar utveckling? Björnloo (2007) menar att på politiskt håll har begreppet hållbar utveckling varit aktuellt ända sedan 80-talet och att definitionerna av begreppet har varit många. En av de första definitionerna av begreppet hållbar utveckling formulerades av Brundtlandskommissionen som tillsattes av FN under 80-talet och lyder:

Sustainable development meets the need of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs

(World Commission on Environment and Development, 1987:43)

Detta uttryck har även översatts till svenska och den definitionen lyder ”en hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov” (Världsnaturfonden, 2009:3).

Björnloo (2007) skriver att denna definition ger en helhetssyn på människan och samhället och hur vi ska leva för att kunna möta våra behov utan att äventyra kommande generationers behov. Hon skriver också att:

De bärande principerna är att ekonomiska, miljömässiga och sociala förhållanden är integrerade – de är varandras förutsättning och stöd.

(Björnloo, 2007:26)

Enligt henne anser dock många att definitionen av hållbar utveckling enligt ovan anses vara för vag och komplex och att begreppet därmed kan användas på ett sätt som passar de egna

förutsättningarna och syften. Olsson (2005) pekar på en annan definition av begreppet. Han menar att hållbar utveckling innebär att alla människor får möjlighet att tillfredsställa sina fundamentala behov på ett sätt som inte skadar planetens livsuppehållande system. Med livsuppehållande system avses då vattnets kretslopp, atmosfären, jord och den biologiska mångfalden.

2.1.1 Hållbar utveckling ur ett historiskt perspektiv

Att värna om naturen och miljön är en relativt ny föresats. Sandell m.fl (2003) skriver att en viktig faktor mot utvecklingen av vår tids engagemang i miljö- och naturvårdsfrågor går att finna i den tidiga industrialiseringen där problem med hälsa och hygien tvingade fram olika lösningar. Ett exempel på en sådan lösning var vattenklosetten som hindrade smittspridning. Naturskyddet började växa fram i början av 1900-talet. 1909 etablerades Svenska Naturskyddsföreningen och samtidigt utsågs vissa områden till nationalparker (a.a). Vidare skriver Sandell (2003) att när människorna flyttade in i städerna blev det allt mer viktigt att ha tillgång till naturen för att kunna koppla av. Det blev då också tydligt att landskapen måste skyddas och vårdas. Efter 1972 har miljöfrågorna blivit globala (a.a).

Miljöundervisningen har över tid förändrats. På 70-talet låg tyngdpunkten på en *faktabaserad miljöundervisning*. Denna undervisning syftade till att presentera vetenskapliga fakta för eleverna. Det var experterna, oftast naturvetare, som hade kunskap om natur och miljöfrågor och de förmedlade denna kunskap vidare. Detta sätt att undervisa utvecklades senare till den *normerade miljöundervisningen*. Denna undervisningsform innebar att miljöproblemen sågs som en konflikt mellan natur och människa. För att lösa denna konflikt måste människan anpassa sina handlingar efter den vetenskapliga kunskapen om natur och miljöfrågor. (Sandell m.fl, 2003; Skolverket, 2002; Öhman, 2006). På 80-talet utvidgades arbetet med miljön till att även omfatta världen runt omkring (Ärlemalm-Hagsér, 2013) men först på 90-talet förändrades undervisningen till att handla om utbildning för hållbar utveckling. Detta innebar att elevernas roll som demokratiska och aktiva medborgare nu stod i fokus för utbildningen (Sandell m.fl, 2003; Öhman, 2006)

Ärlemalm-Hagsér (2013) hävdar att redan på 70-talet arbetade pedagogerna på förskolan med miljöfrågor. Fokus låg då på att barnen skulle lära sig att vara rädd om naturen på olika sätt, till exempel att inte kasta skräp på marken. Än idag kan vi se att det är denna typ av

miljöfrågor som det framför allt arbetas med på förskolorna, men miljöarbetet har utvecklats till att även innefatta återvinning och källsortering. Detta arbete ska också leda fram till att pedagogerna ska reflektera tillsammans med barnen om varför man gör saker så att barnen får en förståelse på varför det är viktigt med dessa handlingar (a.a).

2.1.2 Hållbar utveckling i ett nutida perspektiv

Vad innebär hållbar utveckling för oss idag? Björnloo (2007) menar att begreppet hållbar utveckling fortfarande till stor del är förknippat med miljömässiga frågor. Om inte ekosystemen bevaras hotas vår existens. Samtidigt ställs de miljömässiga frågorna mot de sociala frågorna och varje människas rätt att leva ett värdigt liv. Att värna om miljön och handla lokalproducerade varor är ekologiskt gynnsamt då varorna inte behöver transporteras långa sträckor. Det är dock inte socialt gynnsamt för de människor som lever i fattiga länder och som tidigare producerat samma varor och nu förlorar sin inkomst. För att både en ekologisk och socialt hållbar utveckling ska vara möjlig krävs ekonomiska medel (a.a). Denna komplexitet visar att det är viktigt att ta hänsyn till alla tre dimensioner när vi talar om att arbeta med hållbar utveckling.

Barn har rätt att få inflytande i frågor som rör dem och deras framtid. Davis (refererad i Ärlemalm-Hagsér, 2013) menar att lärande för hållbar utveckling kan definieras genom tre teoretiska utgångspunkter:

- en rättighetsdimension som innebär att barnen har rätt att höras och uttrycka sin åsikt
- en kompetensdimension som innebär att barn har förmågan att forma sin egen värld
- en deltagande aktörsdimension som innebär en syn på barn som aktiva och delaktiga

2.2 Hållbar utveckling i förskolan

Förskolor i Sverige har i uppdrag att ge barnen en möjlighet att utveckla sin förmåga att vilja verka för en hållbar utveckling lokalt och globalt (SOU 2004:104). Vad innebär det då att utbilda för hållbar utveckling i förskolan?

Barn ska i förskolan ges möjlighet att utveckla sin förmåga att göra medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter i frågor som rör förhållanden mellan människor likväl som förhållandet mellan människor och natur.

(Myndigheten för skolutveckling, 2004:3)

Öhman (2006) hävdar att utbildning för hållbar utveckling ska syfta till att barn utvecklar sin förmåga att reflektera över vilka miljömässiga och sociala konsekvenser vårt sätt att leva kan leda till. Han anser vidare att hållbar utveckling är grunden för ett demokratiskt samhälle och därmed bör vara det grundläggande målet för hela utbildningssystemet. Han menar att medvetna individer tar ett större ansvar för ett hållbart samhälle genom att de ser vilka konsekvenser deras handlande får på kort och på lång sikt (a.a). Pramling Samuelsson (2011) menar att när vi talar om att arbeta med hållbar utveckling i förskolan bör vi förutom de ekologiska, ekonomiska och sociala aspekterna även inkludera synen på det livslånga lärandet och på att det är barnen som håller framtiden i sina händer. Hon menar vidare att utgångspunkten i arbetet är att börja med barns deltagande i vardagslivet. En nyckelfaktor i arbetet med hållbar utveckling är att ta tillvara på barns frågor. Genom att göra det får man ett aktivt och engagerat barn. Genom att pedagogerna själv reflekterar över olika fenomen och ställer egna frågor uppmuntras barnen att våga göra detsamma (Pramling Samuelsson, 2011). Pramling Samuelsson (2011) nämner olika begrepp som utgångspunkt för arbetet med hållbar utveckling i förskolan: *respect, reflect, reduce, reuse, repair, recycle och responsibility*.

- ♣ *Reduce* innebär att förbruka mindre av t ex mat, vatten och olika material.
- ♣ *Reuse* handlar om att lära barnen att använda olika material till olika aktiviteter.
- ♣ *Recycle* innebär återvinning av olika material, t ex barnen tar med sig kartonger, lådor och papper hemifrån, saker som annars skulle ha kastats.
- ♣ *Repair* handlar om att laga saker som blivit trasiga.
- ♣ *Respect* innebär att pedagogerna lär barnen vara rädda om naturens resurser och att minska sin påverkan i naturen.
- ♣ *Responsibility* menas att pedagogerna ger barnen sådana uppgifter som de klarar av och kan vara stolta över.
- ♣ *Reflect* är något alla bör göra i arbetet med att göra världen mer hållbar (a.a)

Ett lärande för hållbar utveckling omfattar många frågor och områden att arbeta kring. Hur ska förskolorna veta hur de ska arbeta för hållbar utveckling när begreppet är så komplext och kan tolkas på många olika sätt? Svaret på den frågan är enligt Skolverket (2010) att förskolan måste arbeta ämnesövergripande, det vill säga med olika metoder och inom olika ämnesområden. Vidare menar Skolverket att det inte finns några enhetliga svar utan varje barn måste själv ges möjlighet att reflektera, kritiskt granska och göra egna val i en vardag som ter sig alltmer komplex. Förskolan måste ge barnen *handlingskompetens* inför framtiden

(a.a.) Almérs (2009) skriver att med handlingskompetens avses handlingar som tar ansvar för miljö- och samhällsutvecklingen.

Handlingskompetens är:

... en förmåga att med grund i kritiskt tänkande och fullständigt kunskapsunderlag, involvera sig som person, tillsammans med andra, i ansvarsfulla handlingar och mot-handlingar för en mänskligare/barmhärtigare värld

(Almérs, 2009:33)

En handling kan enligt Almers (2009) bedömas vara meningsfull om den står i relation till det man vill uppnå och det man tror på. Vidare menar Almérs att en handling skiljer sig från ett beteende då det finns en avsikt med handlingen. Handlingen är inte heller vilken om helst utan den ska syfta till att göra världen mer human. Handlingskompetens för hållbar utveckling innebär att både de nutida och kommande generationerna och både det lokala och globala samhället ska stå i fokus för de handlingar som utförs. Det viktiga med undervisning för hållbar utveckling är att barnen ska utveckla en förmåga att utföra noga övervägda handlingar, inte att de oöverbärgat ska handla på ett visst sätt för att de har lärt sig att det ska vara så (a.a).

2.2.1 Grön Flagg

Ärlemalm-Hagsér (2013) anser att förskolor måste ge barnen en förståelse för vad hållbar utveckling innebär. De måste samtala om hållbarhetsfrågor och agera i relation till dessa. Först då kan man tala om ett lärande för hållbar utveckling, menar hon. När det gäller förskolors arbete med hållbar utveckling finns det en certifiering, Grön Flagg, som instiftats för att stimulera förskolorna att aktivt arbeta med begreppet (a.a). Det finns idag flera förskolor runt om i landet som innehar denna certifiering. Grön Flagg är en certifiering för skolor och förskolor och drivs av organisationen Håll Sverige Rent. Håll Sverige Rent är en ideell organisation som arbetar för att minska nedskräpningen i naturen och öka återvinningen. I Grön Flagg är barnens inflytande grunden i allt arbete. Det är barnens intresse och idéer som ligger till grund för arbetet (Grön Flagg, 2013).

2.3 Pedagogernas roll i arbetet med hållbar utveckling

För att aktivt kunna utbilda barn för hållbar utveckling är det viktigt att pedagogerna förstår innebörden i begreppet. Hur upplever pedagogerna arbetet med hållbar utveckling? En

undersökning som Öhman (2006) genomförde i början av 2000-talet visar att det då fanns många pedagoger som kände sig osäkra på vad det egentligen innebar att utbilda för hållbar utveckling. Pedagogerna uppgav det som problematiskt att utbilda i miljöfrågor då dessa blivit mer komplexa och det inte finns något givet svar på dessa frågor (Öhman, 2006).

Vi kan också ställa oss frågan varför det är viktigt att arbeta med hållbar utveckling med de yngre barnen i förskolan? Förskolans roll är att ge barnen möjlighet att utveckla en förståelse för sig själva och för världen runt omkring (Pramling Samuelsson m.fl, 1999). Ingen vet idag hur morgondagens samhälle kommer att se ut och vilken kunskap och vilka förmågor som kommer att efterfrågas. Därför menar Pramling Samuelsson m.fl (1999) att pedagogernas roll är att barn i förskolan måste få möjlighet att utveckla sina förmågor och kompetenser för att både kunna hantera vardagslivet, men också för att kunna hantera de utmaningar som kommer möta dem i morgondagens samhälle (a.a). Läroplanen för förskolan betonar vikten av att ”barnen ska vara delaktiga och känna tilltro till den egna förmågan” (Skolverket, 1998/2010:5). Pramling Samuelsson m.fl (1999) menar att göra barn aktiva i sitt eget lärande är en rättvise- och demokratifråga. De menar att då demokrati handlar om alla människors lika värde är det viktigt att pedagogerna på förskolan ser och möter varje enskilt barn då barn är olika och har olika sätt att erövra kunskap (a.a).

I läroplanen för förskolan står att läsa att ”förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande” (Skolverket, 1998/2010:5). Vad innebär då detta, vad är det egentligen barnen ska lära sig i förskolan? Pramling Samuelsson m.fl (1999) skriver om att förskolan har ett samhällsuppdrag vilket innebär att barnen ska fostras till demokratiska medborgare. En demokratisk medborgare värnar om människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet mellan svaga och utsatta (Skolverket, 1998/2010). Pramling Samuelsson (2011) menar också att det inte bara är viktigt att barn förstår att de själva är unika och viktiga, utan även att vi lever i ett mångkulturellt samhälle där det finns människor med olika uppfattningar, men att alla människor är lika värdefulla. Det är också viktigt att barn ser sin egen roll i det hållbara samhället (a.a). Att utbilda barn för morgondagens samhälle är enligt Pramling Samuelsson (2011) att ge dem möjligheter att bli en självständig, kunskapsskapande, problemlösande och kritiskt tänkande individ. Ärlemalm-Hagsér (2013) talar om att vara en aktiv medborgare vilket innebär att barnen ska ges möjligheter att delta i demokratiska processer. De ska få

tillfällen att diskutera och problematisera olika frågor som rör miljön och att vara människa. Det är också viktigt att de ges möjlighet att göra detta både enskilt och tillsammans med andra människor (a.a.). Doverborg och Pramling (1995) menar att det är viktigt att för att barn ska få en förståelse för demokratiska processer måste demokratiska värderingar utgör en naturlig del i barnens vardag på förskolan. Barnen måste få möjlighet till inflytande i förskolan (a.a).

Att arbeta utifrån en hållbar framtid är inget nytt i förskolans verksamhet menar Ärlemalm-Hagsér (2013). Under lång tid har forskare och pedagoger talat om barns relation till naturen och vilken positiv effekt denna har haft på barns hälsa, utveckling och lärande. När det gäller arbete med hållbar utveckling skriver Pramling Samuelsson (2011) att det är viktigt att arbeta med den ekologiska dimensionen av begreppet. Hon menar att barn tycker om att vara ute i naturen och att undersöka växter och djur och att detta är ett intresse pedagogerna bör ta tillvara på. Ärlemalm-Hagsér (2013) skriver att då barn får vistas mycket ute i naturen växer det fram en kunskap och förståelse för hur naturen fungerar. Det är också lättare för barn att vara rädd om naturen om de har en relation till denna (a.a.). Granberg (2000) skriver om vikten av att barn vistas mycket utomhus. Hon menar att genom att vara i naturen aktiveras barnens alla sinnen och de ges möjlighet att på ett aktivt sätt undersöka och utforska olika fenomen i naturen. På så sätt knyts barnets kunskaper till direkta upplevelser (a.a)

Doverborg och Pramling (1995) ger flera exempel på hur pedagogerna på förskolan kan arbeta med naturen för att barnen ska få förståelse för hur viktigt det är att vara rädd om denna. De nämner bl a naturens olika kretslopp, sopsortering, kompostering och skräpplockning som några exempel på aktiviteter. Dessa aktiviteter inbjuder även till samtal och diskussioner kring varför människor handlar på vissa sätt och hur man kan lösa de problem som finns (a.a.). Granberg (2000) anser att det är viktigt att ta tillvara på de yngre barnens spontana sätt att se på sin omgivning. Hon menar att de ofta visar en nyfikenhet och glädje över olika upptäckter i naturen och genom att pedagogerna tar tillvara på dessa tillfällen och bygger vidare på barnens intresse så läggs en grund för barnens framtida miljömedvetande. För att barn ska utveckla en förståelse för hur viktigt det är att ta hand om miljön måste motivation vara drivkraften (a.a)

2.4 Lärande för hållbar utveckling – teoretiska utgångspunkter

Pramling Samuelsson och Sheridan (1999) hävdar att barn lär i relation till sin omvärld. Genom erfarenheter skapas mening och innebörd. När barnen erfar något nytt eller uppfattar något på ett annat sätt än tidigare har barnen lärt sig något. Redan från födseln kommunicerar barn med sin omgivning (a.a). ”Ett barn föds med en viss förmåga att uppfatta och erfar sin omvärld. På denna förmåga vilar allt lärande” (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999:44). För att det barnet lär sig i förskolan ska få en betydelse för barnet och bilda ny kunskap måste det knytas samman med det barnen redan tidigare har erfarenhet av utanför förskolan (a.a). Ärlemalm-Hagsér (2013) ser inga problem med att engagera yngre barn i hållbarhetsfrågor då de ofta är intresserade av de fenomen som rör deras omvärld. De har inte sällan många tankar kring livet på jorden och idéer om hur människan bör agera för att lösa de missförhållanden som finns när det gäller miljön (a.a).

Ett sätt att se på barns lärande i förhållande till ett lärande för hållbar utveckling är utifrån det sociokulturella perspektivet. En viktig företrädare för denna teori är den ryske psykologen Lev Vygotskij (Strandberg, 2006). Vygotskij talade om *aktivitet* som det viktigaste för att ett lärande skulle äga rum. Med aktivitet menade han att det är vad barn *gör* i förskolan som är det viktiga för att barns olika förmågor, förhållningssätt och kompetenser ska utvecklas. Han menade också att barn lär i samspel med andra, både barn och vuxna, och att det därför är viktigt att pedagogerna på förskolan finns nära barnen. Genom att finnas till hands och vara tillsammans med barnen kan pedagogerna stötta och hjälpa barnen framåt i sitt lärande. I läroplanen för förskolan står också att läsa att barngruppen ska ses som en tillgång när det gäller barns utveckling och lärande (Skolverket, 1998/2010).

Pedagogernas syn på hur yngre barn lär sig är viktig att förstå för att se hur de arbetar med hållbar utveckling på förskolan. Kragh-Müller m.fl (2012) skriver att när det gäller barns lärande skiljer Vygotskij på barns *vardagslärande* och barns *vetenskapliga lärande*. Vardagslärande är det lärande som sker i barnens vardagliga miljö och som barnet aktivt deltar i. Det kan vara hemma eller på förskolan. Det vetenskapliga lärandet är när barnen undervisas i olika ämnen, t ex matematik, språk och historia. När det gäller yngre barn i förskoleålder lär de i första hand genom vardagslärande (a.a). Pramling Samuelsson (2011) anser att det därför är viktigt att pedagogerna i förskolan arbetar med hållbar utveckling på ett sätt som ligger nära barnens vardag. Det måste således finnas både kunskap och förståelse för yngre barns vardagliga liv för att aktiviteterna ska skapa mening hos barnen (a.a).

Ytterligare ett sätt att se på barns lärande i förhållande till lärande för hållbar utveckling är utifrån ett pragmatiskt synsätt. Den amerikanske pedagogen John Dewey gav följande syn på vad demokrati är:

En demokrati är i första hand en form av liv i förening med andra, av gemensam, delad erfarenhet
(Dewey, 1999:127).

För Dewey var det sociala livet av största betydelse. ”Människor lever tillsammans i ett samhälle i kraft av vad de har gemensamt och kommunikation är det sätt genom vilket de får något gemensamt” (Dewey, 1999:38). Dewey talar om vikten av kommunikation. Genom att kommunicera med andra människor får vi ta del av deras tankar och uppfattningar och detta påverkar oss på olika sätt. Vår erfarenhet av olika saker och ting påverkas och förändras (Dewey, 1999). Samtidigt menar Dewey att vi lär av andra endast om det stämmer överens med vår egen erfarenhet och att det känns betydelsefullt för en själv (Dewey, 2008). Dewey menar också att barn lever i nuet. Framtiden är något som ännu inte är här och därför inte speciellt påtagligt. Med detta menar han att för barn att förbereda sig för en framtid som ter sig alltför avlägsen är att slösa bort den motivation och kraft som finns hos barnet. Undervisning måste därmed göras meningsfull för barnets liv här och nu. Genom att ta tillvara på nuets möjligheter rustas barnen till att bättre kunna klara av framtidens krav (Dewey, 1999). Dewey menar att när man själv får göra saker så lär man sig samtidigt, därför är det enligt Dewey viktigt med praktiska aktiviteter (Dewey, 2008). Det är också viktigt att det ska kännas meningsfullt för individen att kunna det i framtiden för att man ska lära sig det (a.a).

3. METOD

I detta avsnitt kommer vi att redovisa den metod som använts för att inhämta material till studien och även varför denna metod har valts. Därefter redogörs för urvalet av undersökningsobjekt och hur insamlingen av data har gått till. Avslutningsvis redovisas hur det insamlade materialet har bearbetats.

3.1 Val av metod

I vår undersökning valdes kvalitativa intervjuer som metod. Patel och Davidson (2011) menar att kvalitativa metoder är lämplig att använda när forskaren vill få en djupare förståelse av ett fenomen. Syftet är att upptäcka, tolka och förstå olika företeelser, beteenden och uppfattningar hos individer eller kulturer (a.a). Trost (2010) skriver att för att förstå hur någon resonerar eller gör så är en kvalitativ intervju en bra metod. Därför valde vi att göra kvalitativa intervjuer eftersom vi ville ta reda på hur pedagogerna tänkte kring begreppet hållbar utveckling.

Valet att intervjua pedagoger istället för barn grundades på att studiens syfte var att undersöka pedagogernas tankar kring begreppet hållbar utveckling och hur de såg på sitt arbete med hållbar utveckling tillsammans med barnen. Intervjuerna var av den *semistrukturerade* typen vilket enligt Patel och Davidson (2011) innebär att man söker svar inom vissa områden. Frågorna var öppna och intervjuaren kunde anpassa frågeföljden efter intervjupersonens svar. Enligt Patel och Davidson (2011) kan frågor som ställs under en kvalitativ intervju vara standardiserade och strukturerade i olika hög grad. En hög grad av standardisering innebär att frågorna kommer i samma ordning i alla intervjuer. En lägre grad av standardisering innebär att intervjuaren kan komma på frågorna under tiden eller att frågorna anpassas till den person som intervjuas (a.a). Det är den senare typen av standardisering som vi använde oss av. Med strukturerade frågor menar Patel och Davidson (2011) hur pass stor eller liten möjlighet intervjupersonen har att svara fritt på frågorna. I en kvalitativ intervju är frågorna oftast lågt strukturerade vilket innebär att intervjupersonerna har stor möjlighet att svara fritt på vad de tänker kring frågorna (a.a). Då vi ville ha svar på pedagogernas egna tankar och syn på begreppet hållbar utveckling var det viktigt att de fick svara fritt, därför användes lågt strukturerade frågor i intervjuerna.

3.2 Urval

Vi har valt att begränsa undersökningen till två förskolor som tillhör samma skolområde. Den ena förskolan, i studien kallad förskola A, har Grön flagg som profil. Den andra förskolan, i studien kallad förskola B, har inte någon speciell profil. Förskolorna ligger en respektive två mil utanför en större stad i nordöstra Skåne. Gemensamt för förskolorna är att de har samma chef och att de båda har en stor utegård och skog runt omkring sig där de kan vara. I studien har vi valt att intervjua pedagoger från både småbarnsavdelningar och syskonavdelningar på varje förskola, detta för att få med så många olika arbetslag som möjligt i studien.

3.3 Undersökningsgrupp

Sammanlagt intervjuades sex förskollärare. Då det enligt läroplanen för förskolan (Skolverket 1998/2010) är förskollärarna som ansvarar för att målen uppfylls valde vi att endast intervjua förskollärare. På förskola A intervjuades tre förskollärare, två kvinnor och en man. På förskola B intervjuades tre kvinnor.

3.4 Genomförande av intervjuerna

Arbetet inleddes med funderingar kring vilka frågor som skulle ställas utifrån vår problemformulering och det som tidigare presenterats kring tidigare forskning. Slutsatsen blev att det var just begreppet hållbar utveckling som var det viktiga och hur pedagogerna tänkte kring det. Därefter skrevs några stödfrågor så om intervjupersonerna behövde stöttning så hade vi några frågor till hjälp. I annat fall var det meningen att intervjupersonen skulle få prata fritt kring begreppet eftersom det var en kvalitativ intervju (Trost, 2010). Efter att intervjufrågorna utarbetats gjordes efterforskningar om det fanns någon förskola som var Grön Flaggcertifierad och där pedagogerna kunde tänka sig att ställa upp på en intervju om hållbar utveckling. Två intervjuer bokades sedan in. Därefter togs kontakt med pedagoger på en annan förskola inom samma skolområde och ytterligare två intervjuer bokades in. Båda förskolorna hade en stor utegård och stora naturområden runt omkring. Innan intervjuerna genomfördes berättade vi vad studien skulle handla om för att intervjupersonerna till viss del skulle kunna förbereda sig på ämnet. Dock delades inte några frågor ut eftersom dessa kunde variera beroende på vad intervjupersonerna svarade.

Vi valde att börja med att göra en pilotintervju på förskola A då båda två var närvarande. Patel och Davidson (2011) menar att det är bra att genomföra en pilotintervju där intervjufrågorna kan prövas och utvärderas. På så sätt kan eventuella misstag eller otydliga formuleringar undvikas vid nästa intervju (a.a). Vi ansåg att det var bra att vara två stycken närvarande vid första intervjun. På så sätt kunde en av oss fokusera på att sköta intervjun och den andra av oss kunde koncentrera sig på att lyssna och se vad som eventuellt kunde göras annorlunda till nästa intervju. Den ena intervjun genomfördes på ett kontor där vi var ostörda, medan den andra intervjun på samma förskola genomfördes i ett förråd där vi två gånger blev störda av andra pedagoger som kom med frågor till vår intervjuperson. Båda intervjuerna tog cirka tio minuter och genomfördes på samma dag. På förskola B närvarade endast en av oss vid intervjuerna då frågorna hade omstrukturerats och vi ansåg att det räckte med att vara en som skötte intervjun. Den ena intervjun genomfördes i ett rum där vi fick vara ostörda och den andra intervjun genomfördes hemma i köket hos intervjupersonen där det även fanns andra familjemedlemmar. Den första intervjun tog nästan en halvtimme och den andra intervjun tog cirka tio minuter. Dessa två intervjuer skedde olika dagar. När dessa fyra intervjuer genomförts och bearbetats insåg vi att materialet behövde utökas med ytterligare intervjuer. En intervju på vardera förskola bokades därför in. På förskola A hölls intervjun i ett planeringsrum där vi blev störda en gång av en annan pedagog. Intervjun tog cirka 20 minuter. På förskola B genomfördes intervjun i ett rum där vi fick vara ostörda och denna intervju tog cirka en kvart. Samtliga intervjuer spelades in på mobiltelefon efter godkännande från intervjupersonerna.

3.5 Bearbetning av materialet

Materialet transkriberades direkt efter genomförandet av varje intervju. Detta gjorde att vi kunde göra eventuella förbättringar inför nästa intervju då både frågor och svar fanns i färskt minne. Trost (2010) menar att det är viktigt att intervjupersonens svar inte ändras utan skrivs av ordagrant och korrekt. Om förändringar genomförs på något sätt så ska det vara från talspråk till skriftspråk, men innehållet ska vara detsamma (a.a). När alla intervjuer var gjorda så skrevs materialet ut och vi började leta mönster, likheter och skillnader.

3.6 Etiska Överväganden

Samtidigt som vi tog kontakt med de förskolor som ingick i vår studie så informerade vi om vårt syfte med studien. Vetenskapsrådet (2002) menar att detta tillvägagångssätt gör att det känns meningsfullt för dem som ställde upp på att medverka i studien. Innan intervjuerna påbörjades fick intervjupersonerna ge sitt godkännande till att intervjuerna spelades in på mobiltelefon. Enligt Vetenskapsrådet (2002) är det viktigt att intervjuaren tar intervjupersonens svar på allvar. Hade de inte gett sitt godkännande hade vi fått föra anteckningar istället. Vetenskapsrådet (2002) anser också att det är viktigt att intervjupersonerna får information om vem som kan komma att ta del av materialet. Vi meddelade intervjupersonerna att all information vi får ifrån dem bara kommer användas i studien och att vi inte vidarebefordrar materialet till någon annan. Vi informerade även om att studien kommer att läggas ut på nätet och därmed kan komma att läsas av människor utanför Högskolan, men att både forskollärare och förskolor kommer att vara anonyma. Det är viktigt att de som deltar i studien är anonyma inför läsarna och att inte förskolornas namn nämns då det inte ska vara möjligt att spåra förskolorna (Vetenskapsrådet, 2002). Vi berättade också att vi inte lade några värderingar i deras svar och att inget ansågs vara rätt eller fel.

4. RESULTAT OCH ANALYS

I följande avsnitt kommer det resultat som framkommit genom intervjuerna att presenteras och analyseras. Då detta är en kvalitativ studie är det våra tolkningar av intervjupersonernas svar som ligger till grund för analysen. Intervjupersonerna benämns i studien som IP och för utförligare information se Bilaga 2.

4.1 Pedagogernas definition av begreppet hållbar utveckling

När det gäller själva begreppet hållbar utveckling fann vi en viss spridning i hur förskollärarna såg på detta. Något vi fann gemensamt för samtliga sex intervjupersoner var att de ansåg att miljön spelade en stor roll i hur de såg på begreppet.

Jag tänker främst på miljön, att hur man konsumerar och kastar saker ska vara hanterbart för miljön (IP 2)

Jag tänker miljö... mmm... framför allt miljö tänker jag hållbar utveckling... och det första som kommer upp i huvudet är alltså återvinning, man tar hand om de resurser man har, man återvinner papper och plast och såna här grejor, dom här konkreta grejorna... och att man inte ska handla och slösa i onödan tänker jag nog lite (IP 1)

Ja, först är det miljön då och sortera, alltså källsortera... som jag tror att de alla flesta faktiskt tänker på... (IP 4)

Flera av intervjupersonerna förknippade miljöarbetet med sopsortering och återvinning. De menade att det var viktigt att vara rädd om det som finns och inte konsumera i onödan. Fyra av våra intervjupersoner nämnde att det först och främst var miljön de tänkte på när det gäller hållbar utveckling, men att de även såg samhället och den sociala delen som en viktig del. För dem förde begreppet tankarna till demokrati, människors rättigheter och skyldigheter och värdegrundsarbete.

... samhälle, alltså demokrati, hur samhället är uppbyggt... alltså rättigheter och skyldigheter, moral och etik... för mig är det hållbar utveckling. (IP 4)

Vidare var det tre av förskollärarna som menade att hållbar utveckling var ett begrepp som inkluderade alla tre områden; det sociala, ekologiska och det ekonomiska. De ansåg att alla tre områden hörde ihop.

... både socialt och ekonomiskt och miljömässigt.... alltså mycket... alltså allt är hållbar utveckling... (IP 5)

Ja... hållbar utveckling för mig... det är ett väldigt stort begrepp egentligen... det gäller ju hållbarhet för att samhället ska fungera.... Man kan dela in det i det sociala, ekologiska och ekonomiska, ja egentligen kan man se det som... att det ska leda till hållbarare samhällen miljömässigt och att det är fred mellan människorna... (IP 6)

Hållbar utveckling för mig... ett tag tillbaka så tänkte jag mer miljön... fast idag ser jag det mer som en helhet av då samhälle, ekonomi och då miljön, det ena leder ju till det andra... det är lika mycket viktigt då att man lär sig det sociala samspelet för att kunna ta till vara på miljön och även det ekonomiska då. Värdegrunden är ju också hållbar utveckling... (IP 3)

Vi fann under våra intervjuer att hållbar utveckling var ett begrepp som väckte både tankar och känslor. Flera intervjupersoner ansåg att begreppet var stort och svårt att ta till sig. Framför allt de förskollärare som inte varit i yrket så länge uttryckte att det kändes jobbigt när de hörde begreppet då de inte riktigt visste vad det innebar i deras arbete på förskolan.

... det kan lätt kännas lite jobbigt tror jag och det är nog för att man... det är svårt tycker jag... att definiera det fullt ut och därför känns det lite flummigt och svårhanterat.. (IP 1)

... jag blir ganska avskräckt så fort jag hör hållbar utveckling... (IP 2)

Sammanfattningsvis så fann vi att samtliga intervjupersoner var väl förtrogna med begreppet hållbar utveckling. Det var något de hört talas om i olika sammanhang. Fyra av förskollärarna kom i kontakt med begreppet första gången under sin utbildning, en förskollärare hörde talas om det genom en föreläsning och en genom arbetet med att certifiera förskolan för Grön Flagg.

4.2 Pedagogernas arbete med hållbar utveckling

Flera intervjupersoner sa att de inte arbetade med lärande för hållbar utveckling som ett mål i sig. Trots detta var de väl medvetna om att det finns mål i läroplanen om att arbeta med hållbar utveckling även om själva begreppet inte nämns som sådant. Hållbar utveckling var inget de pratade om i arbetslaget eller på förskolan. Samtliga av dessa var dock överens om att detta var något som de borde diskutera och samtala kring mer då de alla ansåg att det var ett viktigt område att arbeta med.

... men man skulle kanske kunna mer belysa att det här hör till hållbar utveckling... (IP 3)

När jag tänker på det... så om någon skulle gjort en utvärdering av... om vi jobbade med hållbar utveckling ... så har vi ju faktiskt inget nerskrivet som hade varit synligt... måste nog bli bättre på det (IP 4)

...det är läskigt... att när man börjar diskutera det så här och prata om det så känns det som... gud.. man måste bli mycket bättre på det... hållbar utveckling och att värna om framtiden... (IP 3)

Tre respondenter nämnde dock att även om hållbar utveckling inte var ett mål i sig var detta något som kom in i arbetet kring andra mål de arbetade med. De menade att deras tankar kring lärande för hållbar utveckling var något som genomsyrade hela verksamheten utan att det var ett eget mål i sig.

Jag har det med mig hela tiden och ser det lite som ett sätt att arbeta... det är ju väldigt stort men man kan ju säga att förskolans läroplan och förskolans värdegrund... det finns ju mycket där som går in i hållbar utveckling och det jobbar man ju mycket med och då blir det ju att det kommer med i mycket när man arbetar med barnen. (IP 6)

4.2.1 Den ekologiska aspekten av hållbar utveckling

När det gällde förskolornas arbete med hållbar utveckling fann vi att samtliga förskollärare såg arbetet med miljön som det de utförde i första hand. De nämnde att det var viktigt att barnen lärde sig att vara rädda om de resurser de hade och då var det främst genom att lära barnen vikten av att källsortera och återvinna olika saker.

... alltså inte slänga och ta tillvara på saker... vara rädd om de saker vi har, att man t ex inte bara tar ett papper och ritar ett streck och sen slänger det... (IP 5)

Samtliga sex av våra intervjupersoner nämnde att de arbetade med återanvändning av gamla saker som en del av hållbar utveckling även om de inte använde just det begreppet när de formulerade sina mål. De såg detta som ett miljöarbete och utgick ifrån läroplanens mål när de ställde upp egna mål för verksamheten.

... ibland sparar vi på mjölkpaket eller tomma toarullar och pysslar med det och bygger nånting av det... (IP 2)

Vi har även involverat barnens föräldrar i att dom kunde få ta med sig mjölkpaket, flingpaket och sånt... även gamla saker som vispar, kastruller och sånt som barnen kunde ha och leka med. Det är ju också för att barnen ska förstå att det går att återanvända gammalt material. (IP 3)

Flera av förskollärarna ansåg att återvinning av gamla saker även var ett sätt att involvera föräldrarna i arbetet. En förskollärare berättade att de var med i en Upptäckarklubb som hade anknytning till Agenda 21 och ett av uppdragen var att få föräldrarna att spara på miljömärkta tomma förpackningar och kartonger som barnen sedan kunde få ta med sig till förskolan. Dessa användes sedan till att bygga olika saker som barnen kunde leka med.

Förskollärarna menade att det var viktigt att barnen fick lära sig att källsortera. Flera av pedagogerna ansåg att det var främst inom detta område som de arbetade med hållbar utveckling. Två förskollärare menade att det var viktigt att lära barnen att källsortera och att detta var något de kunde involvera barnen genom att de fick vara delaktiga. En förskollärare som arbetade på en småbarnsavdelning uttryckte att det var svårt att få barnen delaktiga i miljöarbetet då de var så små, men att just källsortering var ett område som även de minsta kunde vara delaktiga i.

... barnen är ju medvetna om att vi sopsorterar, så om fredagarna brukar de få följa med ner till sopskjulet då och tömma våra lådor då som vi har på väggarna. Där är lådor där vi slänger vanligt papper, metallförpackningar, plastförpackningar och pappersförpackningar... (IP 2)

... så barnen får ganska tidigt vara med och kasta mjölkförpackningar ... och så... där har du en plastbit... var ska vi kasta den och då har vi bild och text så att barnen ganska tidigt får lära sig sortera... (IP 1)

Samtliga förskollärare i vår studie ansåg att det var viktigt att samtala med barnen och tillsammans reflektera över varför de källsorterade. De menade att det fanns många vardagssituationer och tillfällen att samtala och reflektera kring.

... bara som när vi går till skogen så har man ju diskussion med dom nästan varje gång för då ser dom skräp som ligger slängt i naturen... och dom är ju kloka för dom berättar ju att det får man inte slänga där . Så man kan verkligen ha en diskussion kring deras tankar. (IP 5)

4.2.2 Den sociala aspekten av hållbar utveckling

Samtliga sex förskollärare ansåg att de arbetade med demokrati genom värdegrundsarbete och barnens delaktighet och inflytande i verksamheten. Tre av förskollärarna uttryckte att arbetet med värdegrunden var en del i förskolans arbete med hållbar utveckling.

Vi har värdegrund... förskolans värdegrund som överensstämmer med det sociala inom hållbar utveckling... (IP 6)

... och även socialt då... att hur man är mot varandra... det är ju också hållbar utveckling... alltså empati för människan... (IP 5)

De andra förskollärarna i vår studie menade att de arbetade mycket med värdegrundsarbete men att det inte var hållbar utveckling de tänkte på när det gällde detta arbete utan att det då var läroplanens mål som låg till grund. Även när det gällde barns inflytande över sin dag på förskolan var samtliga intervjupersoner överens om att detta var något de arbetar med. En av

förskollärarna ansåg att även detta var ett led i att arbeta för ett hållbart samhälle, medan övriga menade att de planerade aktiviteterna utifrån det barnen visade intresse för. De såg inte detta som en del i ett lärande för hållbar utveckling.

... att vara med och bestämma hur vi ska lägga upp vår vardag kanske... att hur går vi vidare med de här aktiviteterna... barns inflytande kan man säga... vad dom är intresserade av... (IP 4)

... inflytande känns som en väldigt vardaglig grej, det gör det ju, oavsett vad det egentligen gäller... om man väljer vad man ska göra under dan eller om man ska starta något nytt ser man då vad barnen har för intresse och idéer... (IP 1)

Att arbeta med värdegrunden var något som hälften av intervjupersonerna ansåg vara en del av arbetet kring hållbar utveckling. De menade att genom värdegrundsarbete tränades barnen på att lösa konflikter och hur man skulle vara en bra kamrat. På så sätt fick de verktyg för hur de kunde handla i olika situationer i framtiden.

... och även socialt då... att hur man är mot varandra... det är ju också hållbar utveckling, alltså empati för människan... för ofta kommer dom och gnabbar och kommer inte med lösningar själv utan ska ha hjälp av en vuxen... (IP 5)

... sen ibland när det är lite lättare saker... lite smågnabb och så... där försöker vi då låta barnen i viss mån lösa det själv... under överseende av vuxen då... men det är ju en träning för barnen att försöka lösa det själva... (IP 6)

Här poängterade intervjupersonerna att det var viktigt att vi vuxna fanns i närheten och hjälpte barnen vid behov i deras vardagliga situationer.

4.2.3 Den ekonomiska aspekten av hållbar utveckling

Även om det var tre av förskollärarna som tänkte på den ekonomiska utvecklingen som en del av begreppet hållbar utveckling var detta något som de ansåg var svårare att bryta ner till den egna verksamheten inom förskolan. Ingen av förskollärarna i vår studie ansåg att de arbetade med den ekonomiska delen av hållbar utveckling med barnen då de ansåg att de var för små. En förskollärare nämnde dock att återanvändning av gamla saker också var ett sätt att spara pengar och att detta var något de förklarade för barnen.

... att nu har vi gjort en egen lådbil och sparar då pengar eftersom vi inte behöver köpa en färdig när vi gjort det... (IP 3)

4.3 Pedagogernas syn på ett lärande för hållbar utveckling

Alla förskollärarna i vår studie ansåg att det var viktigt att arbeta med ett lärande för hållbar utveckling tillsammans med barnen. Samtliga intervjupersoner tyckte att det var viktigt att detta arbete började redan på förskolan.

Just det här med att hur man betar sig... rättigheter och skyldigheter.. det tror jag är superviktigt. Alltså vad som är rätt och fel och hur man betar sig mot varandra... även hur man sorterar... så det blir mer självklart för dom... ju tidigare man börjar. (IP 4)

Jag tror att det är jätteviktigt. Jag tror att dom vill och är intresserade och kan mycket mer än vi tror... jo då är man ju ett steg före om man börjat med det i förskolan... (IP 5)

En förskollärare uttryckte också att det var viktigt att göra begreppet känt för barnen så att detta var något de kunde förhålla sig till.

... sen kanske vi kan bli ännu bättre på att använda begreppet hållbar utveckling till barnen... det är bra att exemplifiera det för barnen... konkret... så att dom får den upplevelse av det så att säga.. (IP 6)

4.4 Sammanfattning av resultatet

Undersökningen visar att alla förskollärare i studien på något sätt tillsammans med barnen arbetade med olika miljöfrågor, främst genom återvinning och källsortering. De arbetade även med demokrati, främst genom värdegrundsarbete och att barnen skulle få vara delaktiga och ha inflytande i verksamheten. När det gällde ekonomiska frågor var det främst miljöaspekten som låg till grund, dvs genom att återanvända olika saker kunde förskolorna spara pengar. Många gånger var detta något som genomsyrade deras arbete utan att de tänkte på det som en del i arbetet för hållbar utveckling. Samtliga intervjupersoner ansåg också att det var viktigt att börja detta arbete redan i förskolan så att skolan kunde bygga vidare på detta och barnen kände igen begreppet sedan förskolan.

5. DISKUSSION

Avsnittet inleds med en diskussion kring tidigare forskning och studiens resultat. Först kommer förskolläraernas syn på själva begreppet hållbar utveckling att behandlas. Det är viktigt att vi vet vilket innehåll och vilken betydelse begreppet har för pedagogerna för att vi sedan ska kunna gå vidare och se hur de arbetar med ett lärande för hållbar utveckling på förskolan. Avslutningsvis kommer en diskussion kring hur förskollärarna upplever sig arbeta med hållbar utveckling i förskolan att föras. Till sist diskuteras vårt metodval och förslag ges på fortsatt forskning.

5.1 Resultatdiskussion

Den inledande frågan vi ställde var hur förskollärarna ser på själva begreppet hållbar utveckling. Genom att börja med att undersöka hur de tolkade begreppet kunde vi sedan se hur det stämde överens med hur de ansåg sig arbeta med hållbar utveckling tillsammans med barnen. Vi upplevde att begreppet hållbar utveckling var något som kändes stort och svårt för förskollärarna att förhålla sig till. Som Björnloo (2007) skriver är hållbar utveckling ett stort och komplext begrepp och vi fann också en viss variation i intervjupersonernas svar. Gemensamt för förskollärarna i vår studie var att alla förknippade begreppet med natur och miljö, dvs. den ekologiska delen av hållbar utveckling. Detta stämmer väl överens med vår egen uppfattning och med det Björnloo (2007) säger att det är viktigt att arbeta med ekologiska frågor då hon menar att detta utgör grunden i samhället och därför är hållbar utveckling ofta förknippat med miljöfrågor. Eftersom natur- och miljöfrågor länge spelat en betydande roll i förskolan när det gäller utveckling mot ett hållbart samhälle (Sandell m.fl, 2003) så var deras svar något vi förväntat oss. Öhman (2006) menar å andra sidan att den sociala delen av hållbar utveckling bör vara det grundläggande målet då vi lever i ett demokratiskt samhälle. Vår studie visade att fyra av våra intervjupersoner också förknippade hållbar utveckling med demokrati, värdegrund och samhälle. De menade att det var viktigt att barnen lärde sig respektera varandra och visa hänsyn och detta är också något läroplanen för förskolan betonar där förståelsen för människors lika värde och människors rättigheter och skyldigheter ska utvecklas i förskolan. (Skolverket, 1998/2010). De fyra intervjupersonerna förknippade även begreppet hållbar utveckling med den ekonomiska aspekten.

Det som vi fann intressant i studien var att flera av intervjupersonerna förknippade begreppet hållbar utveckling med alla tre delar; den ekologiska, sociala och ekonomiska. Då begreppet

inte finns nämnt i läroplanen för förskolan och därmed inte heller definieras som ett samspel mellan ekologiska, sociala och ekonomiska faktorer, hade vi inte förväntat oss att förskollärarna skulle ha så god kännedom om begreppet som de visade sig ha. Varför de hade det kan vi bara spekulera kring. Kanske kan det bero på att flera av förskollärarna nyligen gått utbildningar och varit på olika föreläsningar där ett lärande för hållbar utveckling stått i fokus?

På vår fråga om hur förskollärarna ansåg sig arbeta med hållbar utveckling tillsammans med barnen fann vi att samtliga intervjupersonen ansåg sig arbeta med den ekologiska delen. Detta arbete skedde främst i form av återvinning och källsortering. Här kan vi se att förskollärarna arbetar utifrån flera av Pramling Samuelssons (2011) olika begrepp. Samtliga intervjupersoner berättar att de arbetar med återvinning av olika saker som till exempel kartonger och förpackningar något Pramling Samuelsson (2011) benämner som *recycle*. Hon nämner även *reuse* som ett sätt att låta barnen använda återvunnet material till olika lekar på förskolan, något intervjupersonerna menade var ett sätt att visa för barnen att det går att använda gamla saker på nya sätt och därmed spara på naturens resurser. Här i anknytning till detta? menar en av respondenterna i vår studie att det är viktigt att barnen lär sig att inte slösa på t ex papper genom att bara rita ett streck på pappret och sedan slänga det. Minskad materialförbrukning är ett begrepp som Pramling Samuelsson nämner som *reduce*. Hon pratar också om *respect* som innebär att det är viktigt att lära barnen vara rädda om naturen och handla på ett sätt som inte påverkar miljön negativt. Att plocka upp skräp barnen hittade ute ansåg flera av förskollärarna vara en bra utgångspunkt för att samtala med barnen kring dessa frågor. De ansåg också att det var viktigt att tillsammans med barnen samtala och reflektera över varför de gör olika saker, något Pramling Samuelsson kallar för *reflect* (a.a). Detta stämmer också överens med Öhmans (2006) syn på lärande för hållbar utveckling där han menar att barnen lär sig vara rädd om naturen genom konkreta handlingar. Förskollärarna på den Grön Flagga-certifierade förskolan nämner att de gör barnen miljömedvetna vilket för dem innebär att de är ute i naturen mycket och utforskar, leker och lär. Förskola B poängterade inte att det var för att göra barnen miljömedvetna som de tillsammans med barnen var ute men de tillbringade mycket tid ute på gården och lekte och byggde med återvunnet material i sina lekar. De besökte dessutom samma skog varje vecka för att barnen skulle få en personlig relation till naturen. Ärlemalm-Hagsér (2013) poängterar att hur viktigt det är att man låter barnen vara ute i naturen för då får de en bättre kunskap om hur naturen fungerar. Pramling Samuelsson (2011) menar att barn tycker det är roligt att vara ute i naturen och att det då är ett

ypperligt tillfälle för pedagogerna på förskolan att ta tillvara på barnens intresse för olika fenomen i naturen.

När det gäller den sociala delen av hållbar utveckling fann vi att alla förskollärare i vår studie hade denna del med i verksamheten, men det var bara fyra förskollärare som såg det som en del i arbetet med hållbar utveckling. De två förskollärare som inte förknippade det sociala arbetet med hållbar utveckling angav att det var läroplanens mål om att barns delaktighet och inflytande (Skolverket, 1998/2010) som låg till grund för deras arbete med barnen. Vi tror att detta kan bero på att det kan vara lättare att knyta an till värdegrunden istället för hållbar utveckling då läroplanen är tydlig på denna punkt. Pramling Samuelsson (1999) säger att förskolans samhällsuppdrag är att fostra barnen till demokratiska medborgare. Med det menas att ta hand om varandra oavsett hur man är eller vem man är, alla är lika värda och att alla har samma rättigheter (a.a). Några intervjupersoner nämner att de tycker att det är viktigt att låta barnen i största möjliga mån försöka lösa sina konflikter själva då de anser att de på så sätt får verktyg att hantera liknande situationer i framtiden. Vi upplever att barn ofta kommer i konflikt med varandra på förskolan och därför är det viktigt dessa konflikter bearbetas. På så sätt får barnen en handlingsberedskap inför framtiden. Denna typ av handlingsberedskap menar Almér's (2009) är viktigt att barnen får med sig så att de lär sig respektera varandra.

Sett utifrån de olika teoretiska utgångspunkter som finns när det gäller barns lärande så kan vi se att pedagogerna främst arbetar utifrån ett sociokulturellt arbetssätt. De nämner att det är viktigt att barnen får vara delaktiga och att de utgår från vad barnen visar intresse för när de planerar verksamheten. Vygotskij talar om att det är viktigt vad barn gör i förskolan för att barns lärande om olika fenomen ska utvecklas och att denna aktivitet sker i samspel med andra barn och pedagoger (Strandberg, 2006). Resultatet visar att det är först och främst genom vardagliga aktiviteter som förskolorna arbetar med hållbar utveckling. En förskollärare i vår studie nämner sopsortering med de allra minsta barnen och detta är också något som ligger nära barnens vardag och något Pramling Samuelsson (2011) menar är viktigt att ta hänsyn till när pedagogerna planerar att arbeta med hållbar utveckling. Detta synsätt är också något som är förankrat i den pragmatiska teorin då Dewey förespråkade ett lärande som ligger nära barnens vardag. Genom att barnen själva får delta i aktiviteterna ökar deras lärande (Dewey, 2008).

Vår tolkning av intervjuaren är att även då själva begreppet hållbar utveckling är bekant för förskollärarna och att samtliga intervjupersoner tycker det är viktigt att arbeta med hållbar utveckling så upplever de inte att de ägnar mer tid åt denna fråga än med annat miljöarbete. Denna upplevelse tror vi beror på att lärande för hållbar utveckling ursprungligen kommer från den mer miljöundervisande förskolan (Sandell, 2003). Fortfarande är begreppet till stor del förknippat med miljöfrågor. Eftersom begreppet hållbar utveckling inte finns nämnt i läroplanen för förskolan så är det troligen lättare för förskollärarna att istället hänvisa till mål som rör värdegrunden och barns delaktighet. Skolverket (2010) pekar också på vikten av att förskolorna arbetar ämnesövergripande med hållbar utveckling, och vår studie visar att hållbar utveckling är något som genomsyrar verksamheten även om det inte finns ett mål att arbeta med det i sig. Utifrån intervjupersonernas svar kan vi se att samtliga arbetar med alla tre delar av hållbar utveckling, dock i olika omfattning. Precis som Björnloo (2007) nämner är det viktigt att i förskolan arbeta med alla tre delar, men utifrån de förutsättningar som finns. Vi kan urskilja att den ekonomiska delen får minst plats i arbetet även om några av förskollärarna antyder att de pratar med barnen om vikten av att återanvända material för att spara pengar. Annars anser intervjupersonerna att denna del är svårast att arbeta med då barnen är yngre.

Kanske borde hållbar utveckling som begrepp nämnas i läroplanen för förskolan. Då skulle pedagogerna lättare kunna se att de faktiskt arbetar med alla tre aspekter av hållbar utveckling. Vi ställer oss även frågan om det är viktigt att hållbar utveckling som begrepp nämns och används i verksamheten, om det inte räcker med att förskolan arbetar med innehållet i begreppet? Då hållbar utveckling är ett begrepp som det ofta talas om och som används i olika medier anser vi att det är viktigt att benämna och vara medveten om begreppet och dess innehåll. Det anger riktning för vad arbetet med hållbar utveckling ska leda till: ett hållbart samhälle där nuvarande och kommande generationer kan leva ett gott liv.

5.2 Metoddiskussion

Vi valde en kvalitativ metod för att få en uppfattning om hur förskollärarna tänkte kring sitt arbete med hållbar utveckling. Då vi ville ta reda på förskollärarnas egna tankar och åsikter kring begreppet valde vi att genomföra intervjuerna med öppna frågor. I en kvalitativ intervju ska intervjupersonen ha möjlighet att prata fritt kring ämnet och endast om det behövs ska intervjuaren ställa följdfrågor (Patel & Davidson, 2011). Detta tillvägagångssätt gjorde att

intervjupersonerna inte kunde få ta del av några frågor i förväg, utan de fick endast veta vilket område studien handlade om. Kanske hade svaren blivit annorlunda eller mer utförliga om intervjupersonerna hade fått ta del av frågor i förväg då de på så sätt hade getts möjlighet att fundera kring frågorna och på så sätt förbereda sig inför intervjun. Då vi genomförde alla intervjuerna på plats kunde vi samtidigt ta del av ansiktsuttryck och gester, något Trost (2010) skriver gör intervjuerna mer personliga än om de genomförts på telefon.

Vi valde att göra enskilda intervjuer med förskollärarna då det var deras personliga åsikter och tankar vi ville ha kunskap om. Om vi istället hade genomfört intervjuer med flera förskollärare samtidigt hade kanske materialet blivit fylligare då intervjupersonerna hade kunnat diskutera ämnet med varandra. Samtidigt hade detta krävs mer planering från förskollärarnas sida då inte alla hade kunnat gå ifrån barngrupperna på samma gång. Det hade också funnits en risk för att de hade kunnat påverka varandras svar. Då vi inledde intervjuerna med en pilotintervju där frågor och tillvägagångssätt testades fick vi värdefull information om hur vi sedan kunde gå vidare. Vid denna var vi båda närvarande och intervjupersonen visste om att det var vår första intervju. När pilotintervjun var avslutad fick förskolläraren svara på hur frågorna hade upplevts. Vi gavs också förslag på hur vi kunde ställa frågorna på ett sådant sätt att irrelevanta svar kunde undvikas. Därefter reviderade vi vårt upplägg på intervjuerna. Vi var även två under den andra intervjun, men märkte att intervjupersonen var lite nervös. Om detta var för att vi var två vet vi inte, men vi bestämde att endast en av oss skulle vara närvarande vid resterande intervjuer. På så sätt fanns det ingen risk för att intervjupersonen skulle känna sig i underläge. Då vi spelade in intervjuerna på mobiltelefon kunde vi koncentrera oss på att lyssna på intervjupersonernas svar och därmed ställa eventuella följdfrågor. Hade vi istället varit tvungna att föra anteckningar hade vi riskerat att missa vad intervjupersonerna sade. Detta arbetssätt styrks av Kvale (1997) som betonar att genom att spela in intervjun så kan intervjuaren koncentrera sig på ämnet och på vad intervjupersonen säger och dennes gester. Samtliga intervjupersoner godkände att vi spelade in intervjuerna och detta verkade inte påverka någon vid intervjuerna.

Valet av två förskolor som låg utanför en större stad kan ha påverkat resultatet då det fanns stora naturområden att tillgå och detta kan ha legat till grund för förskolorna arbete med natur och miljö. Kanske hade resultatet blivit annorlunda om förskolorna legat inne i en stor stad.

5.3 Förslag på fortsatt forskning

Det hade också varit intressant att undersöka hur barnen ser på hållbar utveckling. Är det ett begrepp de hört talas om och i så fall vilka tankar har de kring detta? Vad tänker de kring begrepp som miljö, demokrati och värdegrund? Vilka lösningar har de på olika problem inom området, till exempel miljön och barn som inte får gå i skolan? En metod för att få reda på barns tankar och åsikter kring hållbar utveckling är att genomföra samtal och intervjuer med de äldre barnen på förskolan, antingen enskilt eller i grupp.

6. SAMMANFATTNING

Tidigare forskning visar att hållbar utveckling är ett stort och komplext begrepp som kan tolkas på många olika sätt. Samtidigt är det ett begrepp som det talas mycket om och i förskolan finns oanade möjligheter att tillsammans med barnen arbeta för en hållbar utveckling. Den mest citerade definitionen av vad hållbar utveckling är: ”en hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov” (Världsnaturfonden, 2009:3) och det är denna definition av begreppet som ligger till grund för studien. Men varför är det då viktigt att arbeta med hållbar utveckling på förskolan? I läroplanen står inte hållbar utveckling nämnt som begrepp, men samtidigt betonar den att barnen ska få förståelse för hur människa, natur och samhälle hänger ihop och påverkar varandra (Skolverket, 1998/2010). I läroplanen står också att läsa att förskolan ska vila på demokratisk grund och att det är viktigt att barnen vågar uttrycka sin åsikt och respektera sina medmänniskor trots att vi alla är olika (a.a). Dessa läroplansmål är till stor del innehållet i vad som ingår i ett lärande för hållbar utveckling.

Studiens syfte var att undersöka hur väl förskollärare känner till begreppet hållbar utveckling och om detta är något de ansåg sig arbeta med i förskolan. Frågeställningen som låg till grund för studien var: Hur ser förskollärare på sitt arbete med hållbar utveckling? Kvalitativa intervjuer användes för att inhämta material då det var förskollärarnas personliga tankar och åsikter som efterfrågades. Sex förskollärare av olika kön och i olika åldrar intervjuades. Förskollärare på två olika förskolor deltog i studien, varav hälften arbetade på en Grön Flaggcertifierad förskola och hälften på en förskola utan någon uttalad profil.

Resultatet visade att samtliga förskollärare hade god kännedom om begreppet hållbar utveckling och att de ansåg att det var viktigt att arbeta med detta i förskolan. Fyra av sex förskollärare pekade på att hållbar utveckling för dem innehöll en ekologisk, social och ekonomisk del och att dessa delar samverkade med varandra. Samtliga förskollärare i studien visade sig arbeta med både den ekologiska och den sociala delen av hållbar utveckling, även om två förskollärare inte ansåg att den sociala delen var en del av hållbar utveckling. Här angavs läroplanen istället ligga till grund för arbetet.

Vi anser att det är viktigt att veta vad hållbar utveckling står för och innebär för att tillsammans med barnen kunna utveckla deras lärande mot ett hållbart samhälle.

7. LITTERATUR

Almers, E. (2009). *Handlingskompetens för hållbar utveckling – tre berättelser om vägen dit*. Dissertation No.6. Jönköping: School of Education and Communication. Jönköping University.

Björneloo, I. (2007). *Innebörder av hållbar utveckling - en studie av lärares utsagor om undervisning*. Göteborg: Acta Univesitatis Gothoburgensis.

Dewey, J. (1985). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.

Dewey, J. (2008). *Individ, skola och samhälle*. Stockholm: Natur och Kultur.

Doverborg, E. & Pramling, I. (1995), *Mångfaldens pedagogiska möjligheter – ett sätt att utveckla barns förmåga att förstå sin omvärld*. Eskilstuna: Liber Utbildning.

Granberg, A. (2000). *Småbarns utevistelse – naturorientering, lek och rörelse*. Stockholm: Liber AB.

Kragh-Müller, G., Örsted Andersen, F & Veje Hvitved, L. (2012). *Goda lärmiljöer för barn*. Lund: Studentlitteratur.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Myndigheten för skolutveckling (2004). *Hållbar utveckling i praktiken. Så gjorde vi på vår skola*. Stockholm: Liber.

Myndigheten för skolutveckling (2004). *Lärande för hållbar utveckling*. Stockholm: Liber.

Olsson, L. (2005). Hållbar utveckling – vad är det egentligen? Varför är det viktigt? I Rapport 2005:47 R *Perspektiv på hållbar utveckling. Erfarenheter från högskola och näringsliv*. Stockholm: Edita Norstedts.

Patel, R. & Davidson, B. (2011). *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (1999). *Lärandets grogrund*. Lund: Studentlitteratur.

Pramling Samuelsson, I. (2011). *Why We Should Begin Early with ESD: The Role of Early Childhood Education*. Göteborg: Springer Science+Business Media B.V.

Sandell, K., Öhman, J. & Östman, L. (2003). *Miljödidaktik. Naturen, skolan och demokratin*. Lund: Studentlitteratur.

SAOL13. (2006). *Svenska akademins ordlista över svenska språket*. (13:e uppl.): Norstedts Ordbok.

Skolverket (2010). *Läroplan för förskolan. Lpfö 98, rev 2010*. Stockholm: Fritzes förlag.

Skolverket (2010). *Skola för hållbar utveckling*. Stockholm: Fritzes förlag.

Statens offentliga utredningar. SOU: 2004:104. (2004). *Att lära för hållbar utbildning*. Stockholm: Fritzes förlag.

Strandberg, L. (2006). *Vygotskij i praktiken – Bland plugghästar och fusklappar*. Stockholm: Norstedts.

Svenska Språknämnden (2008). *Svenska skrivregler*. Stockholm: Liber.

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Världsnaturfonden (2009). *Förskolan för en hållbar utveckling – handledning*. Sollentuna: Inspira Förskolor och skolor AB.

WCED (World Commission on Environment and Development) (1987). *Our Common Future*. London Oxford University Press.

Ärlemalm – Hagsér, E. (2013). *Engagerade i världens bästa? Lärande för hållbarhet i förskolan*. Göteborg: Acta Univesitatis Gothoburgensis.

Öhman, J. (2006). *Den etiska tendensen i utbildning för hållbar utveckling – meningsskapande i ett genomlevandeperspektiv*. V.Frölunda: Universitetsbiblioteket 2006.
www.oru.se

Elektroniska källor:

www.hsr.se/det-har-gor-vi/land/i-skolan-och-forskolan-gron-flagg. Hämtat 13-12-18.

Bilaga 1

INTERVJUGUIDE

Bakgrundsfakta:

- Namn
- Ålder
- Antal år inom förskolan
- Typ av barngrupp (småbarn, syskon)

Hållbar utveckling – förskollärares egna tankar kring begreppet

- Definition av begreppet (innebörd, innehåll)
- Känslor kring begreppet
- Kunskap kring hållbar utveckling

Hållbar utveckling – förskollärares arbete i förskolan

- Egen syn på arbetet med hållbar utveckling
- Områden (ekologisk, social, ekonomisk)
- Ekologisk (återvinning, källsortering, natur)
- Social (värdegrund, demokrati, barns inflytande, delaktighet)
- Ekonomisk (återanvändning, besparing)
- Mål (läroplan, Grön Flagg)

Bilaga 2

INTERVJUPERSONER

Intervjuperson 1: kvinna, 24 år, Förskola A

Intervjuperson 2: kvinna, 27 år, Förskola A

Intervjuperson 3: kvinna, 50 år, Förskola B

Intervjuperson 4: kvinna, 41 år, Förskola B

Intervjuperson 5: kvinna, 31 år, Förskola B

Intervjuperson 6: man, 61 år, Förskola A